

Van hof tot overheid

Van hof tot overheid

Geschiedenis van literaire instituties in
Nederland en Vlaanderen

Redactie

JEROEN JANSEN & NICO LAAN

Hilversum

Verloren

2015

Deze uitgave is mede tot stand gekomen dankzij de financiële steun van:
Dr. C. Louise Thijssen-Schoute Stichting
Stichting Boek & Geest
Frederik Muller Fonds
Amsterdams Universiteitsfonds.

ISBN 978-90-8704-544-9

© 2015 Uitgeverij Verloren
Torenlaan 25, 1211 JA Hilversum
www.verloren.nl

Opmaak: Rombus, Hilversum
Omslagontwerp: Frederike Bouten, Utrecht
Druk: Wilco, Amersfoort

No part of this book may be reproduced in any form without written permission from the publisher.

Inhoudsopgave

Inleiding	7
JEROEN JANSEN EN NICO LAAN	
Het hof (ca. 1150-1450)	21
REMCO SLEIDERINK	
Het middeleeuwse klooster als literaire instelling (dertiende-zestiende eeuw)	41
THOM MERTENS	
De rederijkerskamer (1400-1600)	67
ARJAN VAN DIXHOORN	
Drukkers en verkopers van literatuur (1450-1800)	93
PAUL DIJSTELBERGE	
De Amsterdamse schouwburg (zeventiende eeuw-heden)	115
JEROEN JANSEN	
Letterkundige genootschappen (achttiende eeuw-heden)	141
WILLEM VAN DE BERG	
Literaire kritiek (ca. 1700-heden)	163
NICO LAAN	
Literatuurwetenschap, in het bijzonder de neerlandistiek (achttiende eeuw-heden)	191
NICO LAAN	
Uitgeverij (negentiende eeuw-heden)	219
LISA KUITERT	
Literatuuronderwijs (negentiende eeuw-heden)	237
GERARD DE VRIEND	

De bibliotheek, in het bijzonder de openbare bibliotheek (negentiende eeuw-heden)	257
G.F.H. RAAT	
De overheid (negentiende eeuw-heden)	285
KLAUS BEEKMAN	
Bibliografie	307
Register	345
Over de auteurs	351

Inleiding

JEROEN JANSEN EN NICO LAAN

1 Instituties

Er is de laatste decennia binnen de neerlandistiek veel belangstelling voor onderwerpen als het hof, het boekbedrijf en de literaire kritiek. In een aantal gevallen is die belangstelling nieuw. Zo werd de studie van het boekbedrijf lange tijd overgelaten aan mensen die daaruit afkomstig waren – denk aan de uitgever Kruseman – aan archivariissen en bibliofielen en aan boekwetenschappers.¹

De meeste neerlandici beperken zich tot een van de genoemde onderwerpen. Daardoor bestaat er weinig interesse voor de vraag hoe ze gezamenlijk moeten worden aangeduid. In een speciaal nummer van het tijdschrift *De zeventiende eeuw* uit 1992 spreekt men van ‘groeperingen en instituties’.² Die laatste term is het meest gangbaar, zeker in de studie van de moderne literatuur. Ze is ontleend aan het werk van de socioloog Pierre Bourdieu dat vaak ‘institutioneel’ wordt genoemd.³ Ofschoon die term ook wordt gebruikt voor andere soorten onderzoek – zowel binnen de sociologie als daarbuiten – biedt ze een goede karakteristiek van zijn manier van denken, want instituties spelen een sleutelrol bij het uitwerken van zijn idee dat literatuur het resultaat is van een sociaal proces. Het zou van de interactie tussen instituties afhankelijk zijn of een tekst als literair wordt beschouwd, hoe er over de tekst wordt gesproken en welke plaats hij krijgt binnen de hiërarchie.

Van Dale omschrijft ‘institutie’ als ‘staats- of burgerlijke instelling’. Die definitie helpt ons weinig, maar als we even verderop onder ‘instituut’ kijken – en dat lijkt toch een synoniem – worden we iets wijzer, want daar is in een voorbeeldzin sprake van het ‘het Instituut voor Neerlandistiek’. Dat is het soort ‘instelling’ waar onderzoekers als Bourdieu zich voor interesseren, net als voor de bibliotheek, de uitgeverij en de boekhandel. Een aantal daarvan zal ook Van Dale als een ‘institutie’ beschouwen. Dat geldt waarschijnlijk niet voor de literaire kritiek, terwijl die net zo goed tot het onderzoeksgebied behoort. Er hoeft dus niet per se een organisatie te zijn, laat staan een gebouw, om van ‘institutie’ te spreken: het is voldoende als er sprake is van een groep mensen met een specifieke taak op het gebied van de productie, de distributie en de consumptie van literatuur.

1 Lankhorst/Hoftijzer 1995 (hst. 2).

2 *De zeventiende eeuw* 1992 nummer 8.

3 Janssen 1994 (hst. 2); Van Maanen 2009 (deel 1); Van Rees 1983.

De sociologie van Bourdieu is in de neerlandistiek vooral bekend geworden dankzij Gillis Dorleijn en Kees van Rees. In *De productie van literatuur* (2006) bieden ze een inventarisatie van de instituties rond 1800, 1900 en 2000.⁴ In het laatste geval onderscheiden ze de uitgeverij, de boekhandel, de boekenclub, de bibliotheek, de literaire kritiek (onder te verdelen in een journalistieke, een essayistische en een academische variant), het literatuuronderwijs en de overheid. Gaan we naar 1900 dan moeten we de overheid en de boekenclub schrappen. Nog een eeuw terug zijn er meer veranderingen, wat niet wil zeggen dat de lijst steeds kleiner wordt, want we moeten dan het genootschap toevoegen. Van de instituties uit de tijd daarvoor bestaat geen inventaris, maar het is niet moeilijk er een paar te noemen, zoals het hof, de rederijkerskamer en het klooster.

2 Vier benaderingswijzen

De belangstelling voor instituties danken we niet uitsluitend aan Bourdieu en degenen die door hem zijn geïnspireerd. Kijken we naar de ontwikkelingen binnen de literatuurwetenschap van de laatste decennia en de bijdrage die de neerlandistiek daaraan heeft geleverd, dan kunnen we vier benaderingswijzen onderscheiden: de receptie-esthetica, de cultuurgeschiedenis, 'cultural studies' en de literatuursociologie.⁵

De receptie-esthetica ontstond in Duitsland, om preciezer te zijn in Konstanz, aan het eind van de jaren zestig. Ze trok vooral de aandacht dankzij de oratie van Hans Robert Jauss, opgenomen in de bundel *Literaturgeschichte als Provokation* (1970).⁶ Een deel daarvan werd een paar jaar later in het Nederlands vertaald. Daarnaast verschenen hier vanaf het einde van de jaren zeventig diverse studies op receptie-esthetisch gebied, waaronder een inleiding in het werk van de Duitse onderzoekers.⁷

Jauss c.s. pleitten ervoor de lezer tot object van studie te maken. Het ging in de praktijk vaak om een abstractie – de zogeheten 'impliciete lezer' – maar onderzoekers waren ook wel geïnteresseerd in mensen van vlees en bloed. Als ze moderne letterkundigen waren, hadden ze de mogelijkheid hen te enquêteren of vragen deel te nemen aan een experiment, maar daar werd weinig gebruik van gemaakt. De meeste onderzoekers – historisch of modern – probeerden op andere manieren de lezer te leren kennen en verdiepten zich in instituties als de bibliotheek of de kritiek. Binnen de neerlandistiek moet in dit verband Joost Kloek worden genoemd. Hij onderzocht in zijn proefschrift hoe bruikbaar de ideeën van Jauss en anderen waren voor de bestudering van de historische lezer.⁸ Hoewel het resultaat tegenviel, was dat voor hem geen reden de receptie-esthetica te laten vallen. Hij begon een onderzoek naar koopgedrag op basis van de administratie van boekhandelaar

4 Van Rees/Dorleijn 2006 (hst. 1).

5 Zie voor wat volgt Laan 1997 (deel 4).

6 Jauss 1970: 144 -207.

7 Buursink e.a. 1978; Segers 1980.

8 Kloek 1985.

Van Benthem in Middelburg, begeleidde een proefschrift dat naar dit onderzoek was gemodelleerd en ontwikkelde in de loop der jaren belangstelling voor het hele proces van productie, distributie en consumptie.⁹

De cultuurgeschiedenis laat zich minder gemakkelijk in een paar zinnen samenvatten. Dat komt om te beginnen doordat ze al bestaat sinds de achttiende eeuw. Het onderzoek vindt bovendien niet in één maar in meerdere disciplines plaats, kent geen specifieke methodes en houdt zich bezig met een enorme variëteit aan onderwerpen. Het enige wat die met elkaar verbindt, is het woord ‘cultuur’, maar dat blijkt in de praktijk moeilijk te definiëren. In plaats van te proberen een algemene noemer te vinden voor alles wat ‘cultuurhistorisch’ heet, lijkt het verstandiger na te gaan welk onderzoek de meeste invloed heeft uitgeoefend op de neerlandistiek. We komen dan terecht bij het Franse tijdschrift *Annales*, opgericht in 1929. Het richtte zich aanvankelijk op sociale en economische geschiedenis, maar verschoof zijn aandacht vanaf de jaren zeventig naar de cultuurgeschiedenis, wat leidde tot uiteenlopende soorten studies die om wille van de overzichtelijkheid het beste in twee groepen verdeeld kunnen worden. De eerste wordt ‘l’histoire des mentalités’ genoemd. Dat laatste woord laat zich gemakkelijker vertalen dan preciseren, want het verwijst zowel naar gevoelens als naar levensbeschouwingen en praktijken. De tweede groep staat bekend als ‘l’histoire du livre’. Die aanduiding is wat ouderwets geworden, aangezien het onderzoek zich in de loop van de tijd heeft verbreed en zich nu zowel op de productie als op de distributie en consumptie van boeken richt.

De invloed van *Annales* treffen we onder andere aan in het onderzoek naar genootschappen. Initiatiefnemer daartoe was Willem van den Berg, die er in 1983 op wees dat literatuurgeschiedenissen nauwelijks aandacht besteden aan het negentiende-eeuwse verenigingsleven, terwijl de literatuur daar toch haar voedingsbodem vond.¹⁰ Hij pleitte daarom voor nader onderzoek en gaf zelf het voorbeeld, zowel met eigen publicaties als via proefschriften die hij entameerde en/of begeleidde.¹¹

‘Cultural studies’ is van veel recenter datum dan de cultuurgeschiedenis. Ze ontstond in Groot Brittannië waar ze voor het eerst erkenning kreeg in Birmingham in 1964. In de Engelstalige wereld is ze uiterst populair en ook daar buiten bestaat ruime interesse. Als gevolg van dat succes is het moeilijk iets algemeen over deze benadering te zeggen. Volgens een Nederlandstalig handboek weerspiegelt haar ‘lokale en conjuncturele gebondenheid’ zich in een ‘veelheid aan perspectieven’ en een ‘flexibele diversiteit van doelstellingen, programma’s en realisaties’.¹² Als het handboek toch probeert ‘een aantal basislijnen’ aan te geven, wordt de nadruk gelegd op ‘het hanteren van een verbrede notie van cultuur en een daaruit consequent voortvloeiende interdisciplinaire opstelling en onderzoeksstrategie’.¹³

⁹ Zie voor het eigen onderzoek o.a. Kloek/Mijnhardt 1987, 1988, 2001. Het bedoelde proefschrift is Brouwer 1995.

¹⁰ Van den Berg 1983. Zie voor diens verhouding tot de cultuurgeschiedenis Van den Berg 1986.

¹¹ Zie voor het eigen onderzoek o.a. Van den Berg 1999 en Van den Berg/Couttenier 2009. De proefschriften waarop wordt gedoeld zijn Van Kalmthout 1997, De Vries 2001 en Westers 2003

¹² Vlassenaers 1996: 16.

¹³ Vlassenaers 1996: 16.

Toen dat werd geschreven – in 1996 – was dat misschien nog onderscheidend, maar dat is nu niet meer het geval. Net als de cultuurgeschiedenis bestudeert ook ‘cultural studies’ de meest uiteenlopende thema’s. Het gaat daarbij vaak om teksten, met de bijzonderheid dat die ‘tekst’ ook een film kan zijn of een sportwedstrijd of een kledingstuk. Daarnaast is er aandacht voor het publiek en culturele organisaties, zij het vooral in het buitenland. Afgaand op handboeken en verzamelbundels is de belangrijkste vertegenwoordiger in Nederland en Vlaanderen Jan Baetens.¹⁴ Hij is verbonden aan het Instituut voor Culturele Studies in Leuven dat een prominente rol heeft gespeeld bij de introductie van ‘cultural studies’.

Tot slot de literatuursociologie. Zij werd lange tijd gedomineerd door marxisten, niet alleen in Oost en Midden Europa maar ook in het Westen. Van die machtspositie is weinig over. Dit komt zowel door veranderingen in de politieke situatie – denk aan de val van de Berlijnse muur – als door het aantreden van een nieuwe generatie onderzoekers, te beginnen met Bourdieu. Zijn eerste publicaties over literatuur en andere kunstvormen verschenen ongeveer in dezelfde tijd als waarin Jauss zijn plannen bekend maakte, *Annales* zich tot de cultuurgeschiedenis bekende en ‘cultural studies’ voet aan de grond kreeg, maar het duurde even voordat literatuurwetenschappers er aandacht voor hadden. De doorbraak kwam met *La distinction* (1979), dat overigens gedeeltelijk bestaat uit samenvattingen van ouder werk.¹⁵

Bourdieu’s centrale begrip is het ‘littéraire veld’. Dat is naast het economische, het politieke en het sociale veld een van de vele die hij onderscheidt. Het zou worden beheerst door een strijd om de macht waarbij het erom gaat te bepalen wat als literatuur geldt. Bourdieu citeert in dit verband een uitspraak van de anglist Levin Schücking uit het begin van de twintigste eeuw: ‘Das Kunstleben ist, wie die Politik, am Ende ein Ringen um die Mitläufer’.¹⁶ Zijn onderzoek is erop gericht te achterhalen hoe men in de wereld van kunst en literatuur bijval verwerft en wat de mechanismen zijn die de machts- en daarmee ook de meningsvorming beheersen.

Bourdieu werd in het Nederlandse taalgebied geïntroduceerd door Hugo Verdaasdonk.¹⁷ Dat gebeurde in hetzelfde jaar – 1981 – waarin de opleiding Literatuursociologie in Tilburg van start ging, later omgedoopt tot Marketing en sociologie van het boek. Die opleiding was het geesteskind van hem en Kees van Rees en vormde tot haar opheffing in 2004 het centrum van het literatuursociologische onderzoek in het Nederlandse taalgebied. Belangstelling vanuit de neerlandistiek bleef lange tijd beperkt tot enkele Amsterdamse onderzoekers, maar breidde zich uit vanaf het begin van de jaren negentig, toen Van Rees met Dorleijn ging samenwerken.¹⁸

¹⁴ Zie Baetens/Lambert 2000; Baetens/Verstraete 2002; Baetens e.a. 2009; Vlassenaers/Baetens 1996,

¹⁵ Bourdieu 1979.

¹⁶ Bourdieu 1966: 886n. Het citaat is door Bourdieu in het Frans vertaald.

¹⁷ Verdaasdonk/Rekvelt 1981.

¹⁸ Hun eerste gemeenschappelijke publicatie was Van Rees/Dorleijn 1993.

3 Verschillen

Hoewel elk van de genoemde benaderingswijzen interesse voor instituties heeft, bestaan er belangrijke verschillen. Relevant is vooral de verhouding tussen de literatuursociologie en de cultuurgeschiedenis, want de receptie-esthetica lijkt inmiddels tot het verleden te behoren en 'cultural studies' speelt in de neerlandistiek een beperkte rol.¹⁹ We kunnen die verhouding het beste bespreken aan de hand van het uitgeverijonderzoek. Dat heeft de afgelopen decennia een zekere populariteit verworven, voor een deel dankzij het proefschrift van Frans de Glas: *Nieuwe lezers voor het goede boek* (1989). Dat viel niet alleen op door het, zeker voor een modern letterkundige, verrassende onderwerp, maar ook door het wetenschapsideaal dat eraan ten grondslag ligt: het stelt expliciet geformuleerde vragen, maakt gebruik van systematische fondsanalyses en is sterk kwantitatief van aard. Het draagt daarmee duidelijk het stempel van de Tilburgse literatuursociologen. Zij presenteerden hun onderzoek als een vorm van 'empirische literatuurwetenschap'. Die term dateert uit de tijd dat Van Rees en Verdaasdonk hun onvrede uitten over het gangbare onderzoek en de nadruk legden op het verschil tussen een 'empirische' en een 'hermeneutische' benadering.²⁰

Ook in latere publicaties toont De Glas zich zowel inhoudelijk als methodisch een exponent van de Tilburgse benadering. In een recent overzicht van het uitgeverijonderzoek in Nederland en Vlaanderen wordt zijn werk gecontrasteerd met dat van Lisa Kuitert.²¹ Zij heeft zich een paar maal tegen Tilburg afgezet, dus die presentatiewijze ligt voor de hand, temeer omdat Van Rees en Verdaasdonk op hun beurt kritiek hebben geleverd op haar onderzoek. Dat laatste is cultuurhistorisch van aard, zodat men haar verhouding tot De Glas exemplarisch kan noemen voor de relatie tussen de sociologische en de cultuurhistorische benadering.

Volgens het overzicht verschillen die twee vooral in methodisch opzicht. De cultuurgeschiedenis zou anders dan de literatuursociologie niet analyserend en verklarend te werk gaan, maar in hoofdzaak beschrijvend zijn. Ze zou een groot vertrouwen hebben in de 'kracht' van het verhaal en de betekenisvolle anekdote, 'slechts op een secundair niveau' aan abstractie doen en zich 'oncomfortabel' voelen bij 'tel- en rekenwerk'.²² Wat de inhoud betreft wordt alleen gezegd dat de sociologen zich toeleggen op synchroon onderzoek, terwijl de cultuurhistorici bij uitstek diachronisch geïnteresseerd zijn.

Het geschetste beeld verdient enige nuancering, maar er lijkt inderdaad een methodisch verschil te bestaan tussen de beide benaderingswijzen.²³ Dat heeft niet alleen met wetenschappelijke idealen te maken: ook de opleiding speelt een rol. Het gros van de literatuurbeschouwers heeft geen kennis van de methoden en technieken die onderzoe-

¹⁹ Vgl. Laan 2013.

²⁰ Zie in dit verband het hoofdstuk over de literatuurwetenschap. Zie ook De Glas 1989: 15 e.v.

²¹ Absillis 2009a.

²² Absillis 2009a: 100 e.v.

²³ Vgl. De Kruif 2005. Wat de nuancering betreft kunnen we bijvoorbeeld wijzen op Brouwer 1995: een cultuurhistorische studie die niet terugschrikt voor 'tel- en rekenwerk'.

kers als De Glas gebruiken. Terwijl in de sociale wetenschappen iedere student vanaf de propedeuse vertrouwd wordt gemaakt met M&T – zoals de gebruikelijke afkorting luidt – ontbreekt dit zowel in de neerlandistiek als in andere talenstudies. Vandaar dat sommige onderzoekers hun lezers toelichting verschaffen bij zaken als ‘chikwadraattoets’ en ‘steekproefgrootte’.²⁴

Het inhoudelijk verschil tussen de cultuurgeschiedenis en de literatuursociologie gaat verder dan het onderscheid tussen synchronie en diachronie (waar het overigens slechts voor een deel mee samenvalt). Om dat te demonstreren kunnen we het beste een vergelijking maken tussen het concept van het literaire veld en het zogeheten ‘model van Darnton’. Het gaat daarbij om een schema uit 1982 waar cultuurhistorici vaak gebruik van maken. Het beschrijft de weg die een tekst aflegt vanaf het bureau van de schrijver, via de uitgever en andere bemiddelende instanties, naar de koper, de lener en de lezer.²⁵

Het schema is louter inventariserend. Het biedt weinig informatie over de verhouding tussen de verschillende personen en instanties en besteedt geen aandacht aan de eigenheid en de kwaliteit van teksten. Het concept van het literaire veld daarentegen is wel met specifieke ideeën verbonden, te beginnen met het idee dat literatuur het resultaat is van een sociaal proces. Er wordt daarbij onderscheid gemaakt tussen twee soorten productie: de materiële en de symbolische, met de waarschuwing dat dit ‘geen gescheiden activiteiten [zijn], maar twee dimensies van het werk van willekeurig welke institutie of actor’.²⁶ Bij de materiële productie gaat het om het maken van teksten, manuscripten en boeken, bij de symbolische productie om de beeldvorming daarover.

Naast het model van Darnton beschikt de cultuurgeschiedenis nauwelijks over andere concepten met eenzelfde reikwijdte.²⁷ Als onderzoekers hun domein omschrijven hebben ze het over de ‘literaire infrastructuur’ of de ‘literaire communicatiesituatie’, zonder die termen een nadere invulling te geven. Het merendeel van de cultuurhistorici streeft ernaar de vormgeving en de thematiek van teksten in verband te brengen met zaken daar buiten. Dat geldt in het bijzonder voor degenen die aansluiting zoeken bij de ‘histoire des mentalités’, zoals Frits van Oostrom en Herman Pleij. In hun bekendste werken wordt de context gevormd door het Hollandse hof van Albrecht van Beieren en het Brussel van 1511. Bij andere onderzoekers is hij meestal ruimer en minder bepaald, waardoor hun vorm van cultuurgeschiedenis gaat lijken op de vroegere Geistesgeschichte.²⁸

In de sociologie van Bourdieu of iets nauwkeuriger gezegd in de variant daarvan die

²⁴ De Kruif 1999; Vogel 2001. Overigens kennen letterkundigen ook soms de werkwijzen niet uit een naburige discipline als de geschiedwetenschap getuige de prosopografie. Dat is een methode om groepen met gemeenschappelijke kenmerken te bestuderen, zoals beroep en sociale afkomst. Ze lijkt bij uitstek geschikt voor onderzoek naar rederijerskamers en genootschappen, maar ze worden daarin alleen gebruikt door historici. Zie Van Bruaene 2008, Van Dixhoorn 2009a, Westers 2003.

²⁵ Darnton 1990: 107-135.

²⁶ Van Rees/Janssen/Verboord 2006: 240.

²⁷ Een voorbeeld van een dergelijk alternatief binnen de boekwetenschap is Adams/Barker 1993. Ook dat is overigens in hoofdzaak inventariserend.

²⁸ Van Oostrom 1988; Pleij 1988. Zie over ‘l’histoire des mentalités’ Frijhoff 1984 en Pelckmans 1987. Zie over de Geistesgeschichte Laan 1997 (deel 2).

in het Nederlandse taalgebied gangbaar is, staan niet teksten centraal maar de personen en instanties die ze produceren, distribueren en consumeren. Bij het bestuderen van hun gedrag neemt de onderzoeker een meta-positie in. Dat wil zeggen dat hij de teksten bekijkt met ‘anderms ogen’ – namelijk van hen die op het veld actief zijn – en zichzelf niet in het literaire debat mengt.²⁹

Net als het methodische verschil tussen de beide benaderingswijzen is ook het inhoudelijke te nuanceren. Zo maken niet alleen sociologen gebruik van Bourdieu getuige het werk van Kuitert die ondanks haar bezwaren tegen het Tilburgse onderzoek wel van ‘symbolische productie’ spreekt.³⁰ Een aantal van Bourdieu’s begrippen is langzamerhand algemeen gangbaar geworden. Dat gaat soms wel ten koste van hun oorspronkelijke betekenis. Een duidelijk voorbeeld is het ‘literaire veld’ dat voor velen niet meer dan een synoniem is voor wat men vroeger ‘literair leven’ noemde.³¹

Het is daarnaast belangrijk om bij het etiketteren van onderzoekers de factor tijd in de gaten te houden. Zo hebben we Kloek opgevoerd als een vertegenwoordiger van de Duitse receptie-esthetica. Dat was hij ook in de jaren zeventig en een deel van de jaren tachtig, zij het een van de meest kritische. In de loop van de tijd kreeg hij belangstelling voor ‘l’histoire du livre’. Zijn Van Benthem-project – begonnen in 1985, in samenwerking met de historicus Mijnhardt – was het eerste grootschalige, expliciet op toetsing van hypothesen gerichte kwantitatieve onderzoek binnen de neerlandistiek.³² Hij presenteerde het als een voorbeeld van ‘empirische literatuurwetenschap’, met daarbij de kanttekening dat onderzoek naar het verleden ‘een methodologische rekkelijkheid vergt waar het contemporain gerichte onderzoek buiten kan’.³³

Vanaf het begin van de jaren negentig ontwikkelde Kloek zich steeds meer tot literatuursocioloog. Hij haakte ook expliciet aan bij Tilburgs onderzoek, onder andere door zich bij een analyse van achttiende- en negentiende-eeuws koopgedrag te baseren op een stelling van Verdaasdonk.³⁴ In 1997 werd hij bijzonder hoogleraar. Hij mocht zijn leeropdracht zelf bepalen en koos ‘Sociale geschiedenis van de literatuur’ omdat daarin zijn belangstelling voor ‘de maatschappelijke dimensies’ tot uiting kwam.³⁵ In zijn oratie bevestigde hij dat literatuur afhankelijk is van ‘economische constellaties’ en dat haar ‘mogelijkheden en verschijningsvormen’ niet alleen worden bepaald door het ‘beschikbare schrijverstalent’, maar ook ‘door de condities van productie, distributie en consumptie’.³⁶

²⁹ De Nooy 1996.

³⁰ Kuitert 2008.

³¹ Vgl. Absillis 2008: 42 e.v. Zie over de aanduiding ‘literair leven’ het hoofdstuk over de literatuurwetenschap.

³² Zie Kloek/Mijnhardt 1986, 1987, 1988. Zie over de ontwikkeling van Kloek ook Johannes 2004.

³³ Kloek/Mijnhardt 1993a: 211. De nadruk op het empirische karakter treffen we al aan in de eerste publicatie over het Van Benthemonderzoek: Kloek/Mijnhardt 1986.

³⁴ Kloek/Mijnhardt 1993a+b, 1994. Zie verder Kloek 1999.

³⁵ Kloek 1997: 23.

³⁶ Kloek 1997: 23.

4 Keuze

De literatuursociologie levert ideeën, begrippen en methodes ter bestudering van een reeks van instituties. De andere benaderingswijzen bieden slechts hulp bij een paar ervan. Wat de cultuurgeschiedenis betreft, geldt dit onder andere voor het hof, de genootschappen en de boekenbranche. Het is niet meteen duidelijk hoe de denkbeelden die daarover zijn ontwikkeld zich verhouden tot die over het literaire veld, maar Helleke van den Braber heeft in haar proefschrift laten zien dat het mecenaatsonderzoek – dat een grote rol speelt in de studie van het hof – vruchtbaar gebruik kan maken van de sociologie.³⁷ Het lijkt daarom verstandig voor een geschiedenis van instituties een sociologisch perspectief te kiezen en zich te laten leiden door de publicaties die in het Nederlandse taalgebied op dat gebied het meest gezaghebbend zijn, in het bijzonder die van Dorleijn en Van Rees.

Voor een moderne letterkundige is die beslissing vanzelfsprekender dan voor zijn historische collega want de laatste is geneigd te denken dat het verleden om een speciale aanpak vraagt. Ook ziet hij vaak praktische problemen bij het gebruik van ideeën, begrippen en methodes die door moderne letterkundigen zijn ontwikkeld. We moeten ons dus de vraag stellen of de literatuursociologie niet vooral of misschien zelfs wel uitsluitend geschikt is voor de studie van de moderne periode.

Het grootste deel van het sociologische onderzoek houdt zich bezig met de laatste twee eeuwen. Bourdieu zelf ging een enkele keer verder terug, maar dat waren slechts korte verkenningen.³⁸ Zijn meest uitvoerige historische studie – *Les règles de l'art* (1992) – richt zich op de tweede helft van de negentiende eeuw.³⁹ Ook andere, vooral buitenlandse onderzoekers zijn in die tijd geïnteresseerd, maar de meeste aandacht gaat uit naar de ontwikkelingen daarna.

Dorleijn en Van Rees vormen in die zin een uitzondering dat ze meerdere pogingen hebben gewaagd om het aandachtgebied te verbreden. In de jaren negentig leidden ze een nwo-project waaraan zowel historische als moderne letterkundigen verbonden waren.⁴⁰ In 2001 verzorgden ze een speciaal nummer van het tijdschrift *Poetics*, gewijd aan 'The Eighteenth-Century Literary Field in Western Europe' en hun laatste gemeenschappelijke publicatie – *De productie van literatuur* (2006) – draagt de ondertitel: *Het literaire veld in Nederland 1800-2000*.⁴¹ Hoewel dankzij dit soort initiatieven meer bekend is geworden over het veld in vroegere eeuwen, blijft het 'overgrote deel' van de theorievorming toch gebaseerd 'op de periode na grofweg 1750'.⁴²

Het citaat is van Kornee van der Haven. Hij heeft zich naar eigen zeggen bij het schrij-

37 Van den Braber 2002. Zie verder het hoofdstuk over het hof.

38 Zie Bourdieu 1966, 1971. Zie voor het benadrukken van het belang van een diachrone studie Bourdieu 1992: 393 e.v.

39 Bourdieu 1992.

40 Zie Dorleijn/Van Rees 1999.

41 Dorleijn/Van Rees 2001, 2006.

42 Van der Haven 2008: 19.